Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

O‘ZBEK VA YAPON TILLARI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TAHLILI

Shamsitdinova Moxinabonu Akar qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti,

Filologiya va tillarni o‘qitish: yapon tili yo‘nalishi talabasi

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20131087

Kirish

Til inson tafakkurining mahsuli bo‘lib, har bir xalqning tarixi, madaniyati, mentaliteti va dunyoqarashini aks ettiradi. Dunyo tillari grammatik tuzilishi jihatidan bir-biridan farq qiladi, biroq ayrim tillar o‘rtasida qiziqarli o‘xshashliklar ham mavjud. O‘zbek va yapon tillari ana shunday tillardan biridir. Garchi bu ikki til turli til oilalariga mansub bo‘lsa-da, ularning grammatik tizimida bir qator umumiy jihatlar mavjud. Shu bilan birga, ularning farqli tomonlari ham til va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni yaqqol namoyon qiladi. O‘zbek tili turkiy tillar oilasiga kiradi va Markaziy Osiyoda keng tarqalgan. Yapon tili esa Sharqiy Osiyo tillari tarkibiga kiradi va asosan Yaponiyada qo‘llaniladi. Tarixiy kelib chiqishi jihatidan bu tillar o‘zaro qarindosh bo‘lmasa-da, grammatik qurilishi nuqtai nazaridan o‘xshashliklarga ega. Masalan, har ikkala til agglutinativ til hisoblanadi. Agglutinativ tillarda grammatik ma’nolar so‘z o‘zagiga qo‘shimchalar qo‘shish orqali ifodalanadi. Bu jihat ingliz yoki rus tilidan keskin farq qiladi. O‘zbek va yapon tillarida gap tuzilishi ham bir-biriga yaqin. Har ikkala tilda fe’l gap oxirida keladi. Shuningdek, egalik, zamon, inkor va boshqa grammatik ma’nolar qo‘shimchalar yoki yordamchi birliklar orqali ifodalanadi. Biroq yapon tilida hurmat kategoriyasi va nutq uslublari grammatik tizimning juda muhim qismi hisoblanadi. O‘zbek tilida esa bunday murakkab tizim mavjud emas.

Mazkur maqolada o‘zbek va yapon tillari grammatikasining o‘xshash va farqli jihatlari morfologik, sintaktik hamda ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan keng tahlil qilinadi.

O‘zbek va yapon tillarining agglutinativ xususiyati. O‘zbek va yapon tillarining eng muhim umumiy jihati ularning agglutinativ til ekanligidir. Agglutinativ tillarda grammatik ma’no ketma-ket qo‘shimchalar orqali ifodalanadi va har bir qo‘shimcha alohida grammatik vazifani bajaradi. Bu xususiyat ikki tilning grammatik tuzilishini o‘xshashlashtiradi. Masalan, o‘zbek tilidagi quyidagi so‘zni ko‘rib chiqamiz: “kitoblarimizdan”

Bu so‘z bir nechta grammatik qismlardan tashkil topgan:

kitob — asosiy o‘zak;

-lar — ko‘plik qo‘shimchasi;

-imiz — egalik qo‘shimchasi;

-dan — chiqish kelishigi.

Bu yerda har bir qo‘shimcha alohida ma’noni ifodalab turibdi. Yapon tilida ham shunga o‘xshash holat kuzatiladi.

Masalan:

食べさせられました

(tabesaseraremashita)

Bu fe’l tarkibida:

食べ (tabe) — “yemoq” o‘zagi;

させ (sase) — majbur qilish shakli;

られ (rare) — majhul yoki majburiylik elementi;

ました (mashita) — rasmiy o‘tgan zamon.

Ko‘rinib turibdiki, yapon tilida ham grammatik ma’nolar qo‘shimcha va yordamchi shakllar orqali ketma-ket ifodalanadi. Bu jihat ikki tilning grammatik mantiqini bir-biriga yaqinlashtiradi. Ammo farq shundaki, o‘zbek tilida qo‘shimchalar ko‘proq fonetik jihatdan o‘zgaradi, yapon tilida esa grammatik shakllar qat’iyroq tizimga ega.

Gap tuzilishining qiyosiy tahlili. O‘zbek va yapon tillarida gap tuzilishidagi eng muhim o‘xshashliklardan biri — kesimning gap oxirida kelishidir. Bu hodisa SOV (Subject-Object-Verb) modeli deb ataladi. Men kitob o‘qidim. ega — Men, to‘ldiruvchi — kitob, kesim — o‘qidim.

Yapon tilida ham ayni shu tartib mavjud:

私は本を読みました。 (Watashi wa hon o yomimashita.)

Bu yerda: 私は — ega, 本を — to‘ldiruvchi, 読みました — kesim.

Demak, har ikkala til uchun fe’lning gap oxirida kelishi tabiiy hisoblanadi. Bu o‘xshashlik o‘zbek tilida so‘zlashuvchi insonlar uchun yapon tilini o‘rganishda qulaylik yaratadi. Chunki ingliz tilidagi kabi gap tartibini o‘zgartirishga ehtiyoj bo‘lmaydi. Biroq yapon tilida gap bo‘laklari yuklamalar orqali belgilanadi:

は (wa) を (o) に (ni)

O‘zbek tilida esa shu vazifani kelishik qo‘shimchalari bajaradi:

-ni, -ga, -da, -dan

Masalan: Maktab*ga* bordim. 学校に行きました。(Gakkō *ni* ikimashita.) Bu yerda o‘zbek tilidagi “-ga” va yapon tilidagi “に” bir xil grammatik vazifani bajaradi.

Fe’l grammatikasining qiyosiy tahlili. Fe’l har ikki til grammatikasining markaziy qismi hisoblanadi. Chunki zamon, inkor, buyruq, davomiylik kabi ma’nolar asosan fe’l orqali ifodalanadi. O‘zbek tilida uch asosiy zamon mavjud: o‘tgan zamon; hozirgi zamon; kelasi zamon. Yapon tilida esa zamon tizimi nisbatan sodda. Asosan: hozirgi-kelasi zamon; o‘tgan zamon mavjud. 行きます (ikimasu) — boraman / boradi; 行きました (ikimashita) — bordi. Yapon tilida hozirgi va kelasi zamon ko‘pincha bitta shakl bilan ifodalanadi. Zamonni aniqlashda kontekst muhim rol o‘ynaydi. 明日行きます。“Ertaga boraman.”

Bu gapdagi “行きます” shakli aslida hozirgi-kelasi zamon hisoblanadi, lekin “明日” (ertaga) so‘zi kelasi zamonni anglatib turibdi. O‘zbek tilida esa zamon fe’l shaklining o‘zida aniq ifodalanadi.

Inkor shakllari. Har ikki tilda inkor grammatik vositalar orqali yasaladi.

O‘zbek tilida: bormayman; ko‘rmadi.

Yapon tilida: 行きません; 見ません.

Ammo yapon tilida inkor shakllari rasmiy va norasmiy uslubga qarab o‘zgaradi.

Masalan: 行かない — norasmiy inkor; 行きません — rasmiy inkor. Bu jihat yapon tilidagi uslubiy tizimning murakkabligini ko‘rsatadi. Hurmat kategoriyasining grammatik xususiyatlari. Yapon tilining eng muhim va murakkab jihatlaridan biri hurmat kategoriyasidir. O‘zbek tilida ham hurmat mavjud, ammo u asosan “siz” shakli orqali ifodalanadi.

Masalan: Sen kelding. Siz keldingiz.

Yapon tilida esa hurmat nafaqat olmoshlarda, balki fe’llarda ham ifodalanadi.

Masalan: 行く - いらっしゃる, 食べる - 召し上がる, 言う- おっしゃる

O‘zbek tilida egalik qo‘shimchalar orqali ifodalanadi:- im; -ing; -imiz.

Yapon tilida esa egalik “の” yuklamasi yordamida ifodalanadi: 私の本 (watashi no hon)“Mening kitobim.”

Xulosa:

O‘zbek va yapon tillari turli til oilalariga mansub bo‘lishiga qaramay, grammatik jihatdan ko‘plab umumiy xususiyatlarga ega. Har ikkala til agglutinativ tizim asosida qurilgan bo‘lib, grammatik ma’nolar asosan qo‘shimchalar va yordamchi birliklar orqali ifodalanadi. Gap tuzilishida fe’lning oxirida kelishi ham muhim o‘xshashliklardan biridir. Biroq yapon tilidagi hurmat kategoriyasi, nutq uslublari va yozuv tizimi uni o‘zbek tilidan sezilarli darajada farqlaydi. O‘zbek tilida esa grammatik tizim nisbatan sodda va fonetik tamoyilga yaqin.

Ikki til grammatikasining qiyosiy tahlili nafaqat tilshunoslik uchun, balki tarjimashunoslik, xorijiy til o‘qitish va madaniyatlararo kommunikatsiya uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nurmonov A., Mahmudov N., Sobirov A., Yusupova Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. Toshkent: Ilm Ziyo, 2013.
2. Shibatani, Masayoshi. The Languages of Japan. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
3. Makino, Seiichi & Tsutsui, Michio. A Dictionary of Basic Japanese Grammar. Tokyo: The Japan Times, 1986.
4. Martin, Samuel E. A Reference Grammar of Japanese. New Haven: Yale University Press, 1975.
5. Maynard, Senko K. Japanese Communication: Language and Thought in Context. Honolulu: University of Hawaii Press, 1997.
6. Coulmas, Florian. The Sociology of the Japanese Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
7. Tsujimura, Natsuko. An Introduction to Japanese Linguistics. Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
8. Crystal, David. The Cambridge Encyclopedia of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.